

درآمدی بر مطالعات حدیثی در دوران معاصر

دکتر مجید معارف

دکتر سعید شفیعی

تهران

۱۳۹۴

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: معارف، مجید، ۱۳۳۲-

عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر مطالعات حدیثی در دوران معاصر / مجید معارف، سعید شفیعی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: هشت، ۲۱۱ ص.

فروست: «سمت»: ۱۸۷۶. الهیات (علوم قرآن و حدیث): ۵۷.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۲-۰۱۲۵۸-۱ ۶۰۰۰۰ ریال.

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Majid Maaref, Saeed Shafiei. Introduction to: Hadith

Studies in Modern Era.

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۹۳-۱۹۹.

یادداشت: نمایه.

موضوع: حدیث

موضوع: حدیث — نقد و تفسیر

موضوع: حدیث — تاریخ

شناسه افزوده: شفیعی، سعید، ۱۳۵۵-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۶۵۶ / م ۱۰۹ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۶

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۸۶۵۳۰

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

درآمدی بر مطالعات حدیثی در دوران معاصر

دکتر مجید معارف (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران) و دکتر سعید شفیعی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

ویراستار: محمد هاتفی

چاپ اول: بهار ۱۳۹۴

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ: مهر (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۴۴۲۴۶۲۵۰-۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از هدفهای مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را، که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآوریهایی پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این همیاری و راهنمایی دریغ نوزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم حدیث (گرایش نهج البلاغه و تفسیر اثری) در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع اصلی درس «پژوهشهای حدیثی در دوران معاصر» به ارزش ۲ واحد همچنین به عنوان منبع قابل استفاده درس «نقد و بررسی آراء معاصران درباره حدیث» در دوره دکتری رشته علوم قرآن و حدیث تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۵	فصل اول: حدیث پژوهی در دوران معاصر؛ انگیزه‌ها و جریانات
۵	۱-۱ دلایل افزایش فعالیتها و پژوهشهای حدیثی در دوران معاصر
۱۰	۲-۱ رویکردها و محورهای حدیث پژوهی معاصر
۱۰	۳-۱ جریانهای حدیث پژوهی در دوران معاصر
۱۵	خلاصه
۱۶	فصل دوم: اعتبار شرعی حدیث (۱)
۱۷	۱-۲ تعریف حدیث و سنت
۱۷	۲-۲ برخی منابع در اعتبار شرعی حدیث
۱۹	۳-۲ مسائل مهم در اعتبار شرعی حدیث
۲۰	۴-۲ ادله قرآنی بر حجیت روایات پیامبر (ص)
۲۳	خلاصه
۲۵	فصل سوم: اعتبار شرعی حدیث (۲)
۲۵	۱-۳ جایگاه روایات امامان شیعه
۲۹	۲-۳ رابطه روایات امامان شیعه با سنت پیامبر
۳۱	۳-۳ جایگاه آراء و عملکرد صحابه
۳۵	خلاصه
۳۶	فصل چهارم: کتابت و تدوین اولیه
۳۷	۱-۴ دیدگاه خاورشناسان درباره کتابت و تدوین حدیث
۴۷	۲-۴ دیدگاه دانشمندان مسلمان درباره روایات اذن و نهی از کتابت
۵۱	خلاصه

۵۳	فصل پنجم: نقد حدیث و معیارهای آن (۱)
۵۴	۱-۵ نظر گلدتسیهر دربارهٔ تقدم ارزیابی اسناد بر نقد متن
۵۵	۲-۵ نقد نظریهٔ گلدتسیهر از دیدگاه منتقدان مسلمان
۵۹	۳-۵ نقد و ارزیابی نظریات مذکور دربارهٔ نقد متن حدیث
۶۴	خلاصه
۶۵	فصل ششم: نقد حدیث و معیارهای آن (۲)
۶۶	۱-۶ نقد حدیث در دورهٔ صحابه و تابعان
۶۷	۲-۶ دوران شکل‌گیری علم درایهٔ الحدیث
۶۹	۳-۶ کتابهای ناظر به نقد و ارزیابی متن حدیث
۷۰	۴-۶ اصطلاحات ناظر به متن حدیث در دانش درایهٔ الحدیث
۷۲	۵-۶ نقد حدیث در دوران معاصر
۷۴	۶-۶ مهم‌ترین معیارهای نقد متن از دیدگاه اندیشوران مسلمان
۷۶	خلاصه
۷۷	فصل هفتم: نقد حدیث و معیارهای آن (۳)
۷۷	۱-۷ تعریف سند و اسناد حدیث
۷۸	۲-۷ مبدأ زمانی شکل‌گیری اسناد
۸۴	خلاصه
۸۵	فصل هشتم: وضع و جعل حدیث
۸۷	۱-۸ مبدأ زمانی جعل حدیث و نخستین انگیزه‌های جعل
۹۲	خلاصه
۹۴	فصل نهم: اعتبار نسخه‌های کتب حدیثی
۹۵	۱-۹ گزارش سخنان حاکم عیسیان مطیری دربارهٔ آراء خاورشناسان و نقد آن
۹۶	۲-۹ راه دستیابی به نسخه‌های کهن حدیثی
۹۷	۳-۹ چگونگی پیدایش کتابهای حدیثی
۹۸	۴-۹ گذری بر پیدایش برخی کتابهای حدیثی شیعه
۱۰۰	۵-۹ از بین رفتن برخی کتب حدیثی
۱۰۱	۶-۹ ارتباط «نقل به القای» و «الفاظ تحمّل» با کتابت حدیث
۱۰۲	خلاصه

۱۰۴	فصل دهم: تاریخ گذاری روایات (۱)
۱۰۵	۱-۱۰ تاریخ گذاری بر مبنای مجادلات دینی و اختلافات سیاسی (ایگناس گلدتسیهر)
۱۱۶	۲-۱۰ تاریخ گذاری بر اساس سیر تطور فقهی روایات (یوزف شاخت)
۱۲۳	خلاصه
۱۲۴	فصل یازدهم: تاریخ گذاری روایات (۲)
۱۲۴	۱-۱۱ تاریخ گذاری بر مبنای تغییرات متن: رهیافت آلبرشت نئت
۱۲۹	۲-۱۱ تاریخ گذاری موسوم به اسناد-متن (Isnad-Cum-Matn)
۱۳۳	خلاصه
۱۳۴	فصل دوازدهم: نقل به معنا
۱۳۵	۱-۱۲ نقل به معنا در کتابهای قدیم
۱۳۵	۲-۱۲ نقل به معنا در پژوهشهای معاصر
۱۳۷	۳-۱۲ انکار وقوع نقل به معنا در اقوال صحابه و تابعان
۱۴۰	۴-۱۲ پیامدهای نقل به معنا از نظر دانشمندان اهل سنت
۱۴۱	۵-۱۲ نقل به معنا در روایات شیعه
۱۴۳	خلاصه
۱۴۴	فصل سیزدهم: رابطه قرآن و حدیث
۱۴۴	۱-۱۳ دیدگاههای مختلف در زمینه رابطه قرآن و حدیث
۱۵۵	۲-۱۳ منابعی چند در زمینه رابطه قرآن و حدیث
۱۵۶	خلاصه
۱۵۸	فصل چهاردهم: تجدیدنظرطلبی در حدیث (۱): جریانهای روشنفکری
۱۵۹	۱-۱۴ جریان افراتیون در مصر و شبه قاره هند
۱۶۰	۲-۱۴ دیگر اعضای جریان افراتیون و مهم ترین اشکال وارد بر دیدگاه آنان
۱۶۲	۳-۱۴ تجدیدنظرطلبی در بین اعتدالیون
۱۶۷	خلاصه
۱۶۹	فصل پانزدهم: تجدیدنظرطلبی در حدیث (۲): جریان مدافعان سنت موجود
۱۶۹	۱-۱۵ مهم ترین اندیشه های جریان مدافعان سنت موجود
۱۷۲	۲-۱۵ آشنایی با برخی مدافعان سنت موجود و آثارشان

۱۷۵	۱۵-۳ ارزیابی آثار جریان مدافعان سنت موجود
۱۷۸	خلاصه
۱۸۰	فصل شانزدهم: رویکردهای علمی حدیث پژوهی شیعه در دوران معاصر
۱۸۱	۱-۱۶ مطالعات بنیادی در حوزه اعتبار حدیث شیعه و حجیت حدیث و سنت
۱۸۲	۲-۱۶ تاریخ حدیث
۱۸۴	۳-۱۶ وضع، جعل و علل الحدیث
۱۸۶	۴-۱۶ فقه الحدیث و نقد الحدیث
۱۸۷	۵-۱۶ تصحیح و تحقیق کتابهای حدیثی
۱۸۸	۶-۱۶ عرضه مناسب و نوین حدیث مطابق با نیازهای امروز
۱۸۹	۷-۱۶ مطالعات بین رشته‌ای درباره حدیث و دیگر علوم اسلامی
۱۹۰	۸-۱۶ مباحث رجالی و مصطلح الحدیث
۱۹۱	خلاصه
۱۹۳	منابع
۲۰۰	نمایه آیات
۲۰۱	نمایه روایات
۲۰۳	نمایه اعلام
۲۰۹	نمایه اصطلاحات

پیشگفتار

از رسول خدا (ص) روایت شده است:

«تَذَاكُرُوا وَتَلَاَقُوا وَتَحَدَّثُوا فَإِنَّ الْحَدِيثَ جَلَاءٌ لِلْقُلُوبِ إِنَّ الْقُلُوبَ لَتَرِينٌ كَمَا يَرِينُ السَّيْفُ جَلَاءُهَا الْحَدِيثُ»^۱؛ با یکدیگر مذاکره و ملاقات و گفتگو کنید، زیرا حدیث و گفتگو صیقل دهنده است. همانا دلها مانند شمشیر زنگار می گیرد و صیقل آنها حدیث است.

حدیث پیامبر (ص) و خاندان او، از مصداق بهترین سخن و احسن الحدیث است و مذاکره با آن زنگار دلها را می زداید. حدیث پیامبر اکرم (ص) پس از قرآن کریم، مهم ترین منبع دین اسلام و مطبق با اوامر خدای متعال در کتاب آسمانی مسلمانان است. دانشمندان مسلمان از صدر اسلام تاکنون به این مسئله توجه عمیق و گسترده ای داشته و حفظ حدیث و سنت نبوی را وظیفه دینی و اخلاقی خود تلقی کرده اند. آثار و نوشته های بسیار و منابع حدیثی متعدد از سخنان پیامبر (ص)، بهترین شاهد بر تلاش خستگی ناپذیر دانشوران مسلمان در راه حفظ و احیای سنن بنیان گذار دین آنهاست. در دوران معاصر نیز این حرکت به شکلی گسترده تر ادامه یافته و بر تنوع پژوهشهای حدیثی افزوده است. آشنایی محققان غربی با منابع و مسائل حدیث اسلامی، بیش از پیش بر دامنه این مباحث افزوده و آن را به مرزهای خارج از جهان اسلام گشانده است. کتاب حاضر در راستای معرفی چنین پژوهشهایی در حدیث اسلامی تألیف شده، پژوهشهایی که طیف گسترده ای از دانشمندان مسلمان، اعم از شیعه و سنی، و نیز محققان غربی را دربر می گیرد.

در هر یک از موضوعات مربوط به مطالعات حدیثی معاصر در جهان اسلام و غرب، نوشته‌های بسیاری قابل معرفی است. با این حال و علی‌رغم اهمیت موضوع، کتابی به‌صورت جامع به معرفی این آثار نپرداخته است. این کتاب با چنین نگاهی، درصدد معرفی اجمالی آثار پدیدآمده در دوران معاصر درباره مطالعات حدیثی است، و این هدف، با توجه به موضوعات مهم حدیث پژوهی در دوران معاصر تأمین خواهد شد. در کنار آن، مؤلفان تا حد امکان به نقد و بررسی آراء مختلف حدیث پژوهان غربی و برخی مسلمانان نیز خواهند پرداخت.

کتاب حاضر در شانزده فصل تنظیم شده و سعی شده مباحث حدیثی رایج در جهان معاصر در فصول مختلف آن گنجانده شود. این اثر می‌تواند به‌عنوان منبعی برای آشنایی با جریانها و روشهای مختلف حدیث پژوهی در مراکز دانشگاهی و حوزوی مفید واقع گردد، به‌ویژه در دروس مقاطع تحصیلات تکمیلی ازجمله درس «پژوهشهای حدیثی در دوران معاصر» (که ابتدائاً این کتاب به‌عنوان متن آموزشی این درس تدوین شد)، و نیز دروسی همچون «آراء معاصران درباره حدیث» و «تاریخ حدیث» در مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد.

محتوای کلی فصول کتاب به‌قرار زیر است:

فصل اول: بررسی انگیزه‌های حدیث پژوهی در دوران معاصر و معرفی جریانهای عمده حدیث پژوهی به‌صورت کلی.

فصول دوم و سوم: اعتبار شرعی حدیث و مراتب آن.

فصل چهارم: کتابت و تدوین حدیث از دیدگاه خاورشناسان و عالمان مسلمان.

فصول پنجم تا هفتم: مباحث گوناگون در نقد حدیث.

فصل هشتم: وضع و جعل حدیث از نگاه خاورشناسان و مسلمانان.

فصل نهم: بررسی اعتبار نسخه‌های حدیثی.

فصول دهم و یازدهم: تاریخ‌گذاری روایات.

فصل دوازدهم: نقل به معنا در حدیث.

فصل سیزدهم: رابطه قرآن و حدیث.

فصول چهاردهم و پانزدهم: تجدیدنظرطلبی درباره حدیث در دوره معاصر.

فصل شانزدهم: مطالعات حدیثی شیعه در دوران معاصر.

بر مؤلفان فرض است که از همه دوستان و محققانی که ما را در تدوین و آماده‌سازی این نوشتار یاری رسانده‌اند، به‌ویژه خانمها دکتر شادی نفیسی و دکتر نصرت نیلساز که با قرائت متن و ارائه پیشنهادها سازنده، در غنای کتاب سهم بسزایی ایفا نمودند و نیز از مسئولان محترم سازمان «سمت» که مؤلفان را در تولید و به ثمر رسیدن اثر حاضر و زمینه عرضه آن در مجامع علمی یاری داده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی کنند.

این پژوهش صرفاً گامی در مسیر مطالعات حدیثی است و نقدهای علمی محققان ارجمند، مایه امتنان بر مؤلفان خواهد بود.

ومن الله التوفیق

مجید معارف - سعید شفیعی

دانشگاه تهران - بهار ۱۳۹۳